

Is-slottet

Tarjei Vesaas (1897-1970)

☛ Tarjei Vesaas skrev både romaner, noveller, skuespill og dikt. Han debuterte i 1923 med romanen *Menneskebonn*. Både i denne boka og i de neste romanene i 1920- og 1930-årene skrev han om mennesket som er bundet til tunge eksistensielle kår.

Midtbø, Vinje i Telemark, 1940. På trappa på gården sitter forfatterekteparet Halldis Moren Vesaas og Tarjei Vesaas.
Foto: NTB / Scanpix

Hvordan det gikk til at Tarjei Vesaas ble forfatter

☛ Vesaas vokste opp på en gård i Vinje i Vest-Telemark og skulle bli bonde, men han var tidlig sikker på at det var dikter han ville bli. Dette er bakgrunnen for romanen

Det store spelet fra 1934. Boka handler om odelsgutten Per Bufast som vil

bryte opp og reise vekk, men familien forventer at han følger tradisjonen og blir bonde på gården hjemme.

☛ Vesaas levde selv i en slik konflikt-situasjon i mange år. Han fant inspirasjon ved å reise, og han likte spesielt godt å oppsøke de store byene i Europa. Det samme gjorde hun som skulle bli ektefellen hans resten av livet.

☛ I 1934 giftet han seg med lyrikeren Halldis Moren, og de to flyttet til gården Midtbø i Vinje som Tarjei hadde kjøpt av en onkel. Farsgården, som lå i det samme landskapet ved Vinjevatnet, hadde Vesaas tidligere overlatt til en bror.

Kimen – en modernistisk roman

☞ I perioden 1923–1940 utgav Vesaas tretten romaner, to novellesamlinger og to skuespill. Det aller meste er skrevet i realistisk form, men med en del eksperimentelle innslag.

☞ Romanen *Kimen* (1940) utgjør et vendepunkt i forfatterskapet og blir det store gjennombruddet for Vesaas. **i** Boka formidler samtidas krigs-atmosfære i en allegorisk og symbolsk form. Med *Kimen* fant Vesaas det prosa-språket som skulle bli så typisk for han.

☞ Det er et knapt språk med korte, enkle setninger. Uttrykket er fortettet, ofte bruker Vesaas bare setningsfragmenter og enkeltstående ord. Det er en minimalistisk form der det enkle og komprimerte er fylt

Andre verdenskrig: Skremte barn i frykt gjemmer seg for bomber, granater, flyalarm, skyting. Foto: Novosti / Scapix

med mening, og det som ikke blir sagt, men som ligger mellom ordene, er en like viktig del av teksten.

☞ Vesaas brukte konsekvent nynorsk. I de første bøkene skrev han landsmål etter tidas norm, og etter 1938-reformen brukte han de nye nynorskformene. Både ordvalg og uttrykksform er påvirket av talemålet i Vest-Telemark.

*Det rører seg nedunder stupet. Skamslegi.
Kravlande. Den kvæve stilla etterpå. Med
vaknande røyster inni ein.*

Ta vare, seier det.

Kven er du? synest ein det seier.

*Ein rister på handa der ein sit, og seier
usant. Eg visste ikkje om det. Det har ikkje
vori hos meg før.*

*Det svarar: du veit du seier ikkje sant. Du
har stupet i panna di.*

(utdrag av Kimen)

☞ Det er sagt at *Kimen* er en roman om villskapen og de destruktive kreftene i menneskesinnet. Boka er ikke en skildring av krig, men av hvordan primitiv hevn kan utløse sterkere utslag av vold og råskap.

Tittelen *Kimen* viser til at det like fullt finnes en kime av det gode i mennesket, midt i all ondskapen.

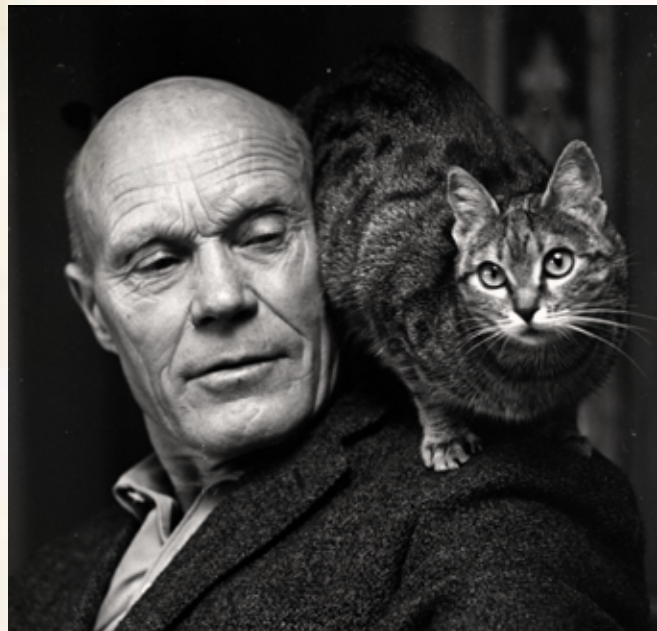
*Ungdomstid og krig.
Intervju med Tarjei Vesaas,
blant annet om boka Kimen*

Å dikte om seg selv

☞ «Eg meiner sjølv at ein står i bøkene i alle slags forkledningar,» sa Vesaas i et intervju en gang. Han var en blyg person, tilbakeholden og ordknapp, og han snakket ofte om det som var «bortom det som seiest: draumen, lengten, visjonen».

*Kven talar vi med
når vi teier?
Vi må ha det
på vår ukjende ferd.
(fra diktet «Lev vår draum»)*

☞ Mye av det Vesaas skrev, handler om mennesket i eksistensielle kriser, situasjoner der mennesket møter de destruktive kreftene inni og utenfor seg selv. Selv om tematikken i bøkene hans kan være alvorlig og språket ikke alltid er like tilgjengelig, har novellene og romanene hans nådd fram til mange unge lesere de siste tiårene.

*Forfatteren Tarjei Vesaas hjemme på gården i Vinje (1965).
Foto: Rolf Chr. Ulrichsen / Aftenposten / Scanpix*

☞ Tarjei Vesaas har fått flere priser for bøkene sine, blant annet Nordisk Råds litteraturpris i 1964 for romanen *Is-slottet*. Denne boka og romanen *Fuglane* (1957) er blitt stående som de mest berømte verkene i forfatterskapet.

*Vesaas leser fra
Båten om kvelden*

Fuglane

☞ Romanen *Fuglane* (1957) handler om raringen Mattis, som bor sammen med søstera si, Hege, og som ikke er som andre. Folk i bygda kaller han Tusten. Mattis er ikke i stand til å gjøre vanlig arbeid, men han er god til å ro og vil prøve seg som ferjemann.

☞ Mattis er det vi i dag kaller psykisk utviklingshemmet, men han har et følsomt sinn og kan sanse mange ting som vanlige folk ikke oppfatter. Mattis sanser og tolker de fleste naturfenomener. Han er redd i tordenvær, men ser han for eksempel et fugletrekk, slipper angsten taket, og dagen blir god for han.

☞ Mattis oppdager blant annet at det går et rugdetrekk over huset. Dette rugdetrekket er et under, noe gåtefullt og tiltrekkende, synes Mattis. Han tror at livet skal

ta en ny retning nå som rugda har begynt å trekke like over huset der han og Hege bor. Og endringer blir det.

☞ Vesaas har selv sagt at romanen om Mattis også er et selvportrett og et bilde på kunstneren, som kjenner lengselen etter det usigelige – etter *fuglespråket*.

☞ Fuglebildet er brukt flere steder i Vesaas' tekster. Det blir gjerne brukt som metafor på drøm og diktning, som i dette diktet hentet fra samlingen *Liv ved straumen* (1970):

FUGLEN

*Fuglen stod ferdig
ved veggen og venta.*

*Fuglen var eit under.
Hans svære vengefang
var gløymse.
Takten i hans hjarteslag
var min.*

*Saman sigla vi
inn i ukjent.
Utan spørsmål.
Utan sorg.*

☞ Tarjei Vesaas var en dikter som i stor grad brukte *symbolet* som virkemiddel. Symbolene har både en konkret og en overført betydning. Vi kommer et stykke

på vei når vi bruker fornuft og logikk for å tolke dem, men det ligger gjerne igjen en rest i tillegg som ikke lar seg forklare.

☞ Det kan derfor være vanskelig å finne en konkret og avgrenset mening i symbolene som Vesaas bruker. Gjennom Mattis skildrer han en undring over livet som skjerper sansene langt mer enn en rasjonell forståelse av verden. Det er denne konkrete undringen, den direkte linja mellom sanser og følelser, som Mattis er aleine om å ha.

Øyvind Brantzæg spiller Mattis i teaterversjonen av Tarjei Vesaas' *Fuglane* på Trøndelag Teater.
Foto: Thor Nielsen / VG / Scanpix

Is-slottet

Foto: Sverre A. Børretzen / Aktuell / Scanpix

☞ Romanen *Is-slottet* kom i 1963. Her finner vi på mange måter en videreføring av den eksperimenterende skrivestilen som hadde gjort Vesaas til en stor forfatter.

☞ Boka handler om to jenter i pubertetsalderen som utvikler et nært vennskap. De mister vennskapet på en brutal måte, og den ene må kjempe for å komme over ta-

pet og leve videre. *Is-slottet* er en utforskning av pubertetens psykologi, og det er en fortelling om at mennesket er grunnleggende ensomt, til tross for lengselen etter å overvinne følelsen av å stå aleine.

☞ Som i romanen *Fuglane* møter vi også her en omfattende symbolikk: Den ene jenta går inn i en labyrint av is og dør. Den andre berger seg så vidt etter å ha frigjort seg fra sin egen dødsangst.

☞ Boka kan tolkes som en skildring av destruktive krefter i et ungt menneskesinn, men den kan også leses som en fortelling om det ensomme mennesket i et vennskskapsforhold. Et annet viktig tema er hvordan unge mennesker leter etter sin egen identitet. Her er et utdrag av boka:

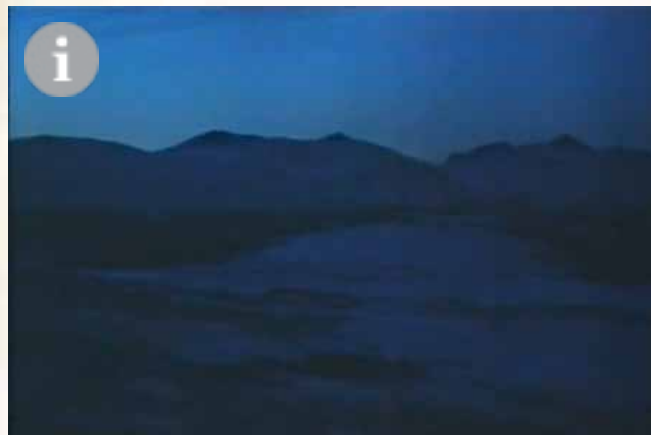
Dei heldt spegelen i kvar sin kant, heldt han opp for seg, sat heilt stille side ved side, om trent kinn ved kinn.

Kva såg dei?

Dei såg seg bort før dei hadde aning om det. Fire auge med glimt og strålar under vippene. Heile spegelglaset fullt. Spørsmål som skyt fram og gøymer seg att. Eg veit ikkje: Glimt og strålar, glimt frå meg til deg, og frå meg til deg åleine – inn i glaset og tilbake, og aldri svar på kva dette er, aldri noka løysing.

☞ Som i mange andre tekster av Ves-
aas går livet og døden hånd i hånd. Boka
gjorde inntrykk på mange lesere, og spesi-
elt unge jenter satt igjen med en følelse av
gjenkjenning etter å ha lest *Is-slottet*. Her
er et lite utdrag av et brev der forfatteren
svarer ei jente som har stilt han spørsmål
om boka:

*«Den dype meningen» med Is-slottet er for
skøyr liksom til at eg kan leggje ut om det, eg
berre øydelegg det. Du som er jente forstår
kanskje betre enn eg jamvel. Synest ei bok
skal vera hemmeleg når ho er god.*

Åpningsscenen i filmen «Is-slottet»

Ane Dahl Torp og Lena Kristin Ellingsen har hovedrollene i dramatiseringen av Tarjei Vesaas' *Is-slottet* på Det Norske Teatret. Foto: Aftenposten / Scanpix

Vesaas som lyriker

☞ Vesaas gav ut seks diktsamlinger, som alle er modernistiske i form og uttrykk. Gjennomgangstemaet i diktene hans er angst, ondskap og destruktive krefter. Symbolbruken er rik, og språket er knapt og fortettet, akkurat som i prosadiktningen.

Halldis Moren Vesaas forteller om mannen sin

☞ Diktet «Regn i Hiroshima» er fra samlingen *Leiken og lynet* (1947). Diktet handler om atombomba som ble sluppet over Hiroshima 6. august 1945. 150 000 mennesker ble rammet, og nesten hele byen Hiroshima lå i ruiner etterpå.

☞ Diktformen var utradisjonell i 1947. I første delen av diktet er setningene stykket opp og spredd over flere korte linjer, som for å understreke hvordan menneskene ble sprengt i filler under dette bombeangrepet.

☞ «Regn i Hiroshima» kan stå som illustrasjon på det de modernistiske diktene hevdet: Når verden er kaotisk, må også språket og diktformen gjenspeile dette. Da holder det ikke med tradisjonelle strofeformer med rim og fast rytme.

☞ Hendingen som Vesaas prøver å si noe om, er så uhørt og så utenfor all fatteevne at ingen ord strekker til. Derfor må

dikteren appellere til følelsene våre mer enn til forstanden, og det er nesten helt nødvendig at ordene kan tolkes på nokså forskjellig måte.

Atombomben over Hiroshima 6. august 1945. Foto: Scanpix

REGN I HIROSHIMA

*I det ho lyfte handa
for å ta tekanna
kom eit blindande ljøs –
var ikkje meir
alt var borte
dei var borte
omlaga til damp og sky,
gåtefullt, oppstigande og stumt.*

*Rop var ikkje rop i dette.
Men jorda slo høgt og vilt
ein knyttneve mot himmelen
ved mishandling,
– ved det attlevande veit
verda rundt
men ikkje orkar fatte:
Hiroshima –*

*Stigande milevide slør,
dei var i det,
gått attende til ei urform.
Ein skjerm av damp
over ei pint jord.
Vera eit grann av dette.*

*Vera i det bortdragande –
Men ikkje lenge.
Det drog snart meir frå kaos.
Sløret vart dropar tett i tett,
i dropens evige skapnad
utan byrjing eller slutt.*

*Dei fall,
svalande, utalde,
i tungt regn nedover –*

«Bakkane heime»

☞ Selv om Vesaas som lyriker hører hjemme i den modernistiske tradisjonen, kan han også fortelle om helt enkle, hverdagslige opplevelser, som i dette diktet:

Tarjei Vesaas og Halldis Moren Vesaas
om det å være forfattere i Vinje

BAKKANE HEIME

Helsar på blomane,
helsar på steinane,
helsar på bakkane.
Helsar på gamle folk
med eit stridt liv
prenta i andletet.

Dei seier:
Godt du kom heim.
Vi har tenkt på deg.

Ein står forvirra og
høyrer dette.
Andletet framfor
er som ein vennleg hoggestabbe.

Endeleg kjenner ein
ein er heime for godt.

